

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Betesdjur i förvaltning av rekreationsområden

– En studie av Skåneleden

Grazing animals in the management of recreational
areas

– A study of the Skåneleden trail

Anna Schön

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2020

Betesdjur i förvaltning av rekreationsområden

- En studie av Skåneleden
- Grazing animals in the management of recreational areas
- A study of the Skåneleden trail

Anna Schön

Handledare: Anna Peterson, SLU, Institutionen för
Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Ingrid Sarlöv-Herlin, SLU, Institutionen för
Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt Arbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och
förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Anna Schön

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: betesdjur, förvaltning, rekreation, naturområden, Skåneleden, hållbar
utveckling, betesmarker, landskapsplanering

Sammanfattning

Människans användning av betesdjur har länge varit en del av hur människor påverkar det svenska landskapet. Vissa marker har varit bete i hundratals år och har bildat komplexa habitat för många växt- och djurarter. Sedan 1900-talet har arealen betesmark minskat i Sverige och många av de vilda djur- och växtarter som är beroende av betesmarker är hotade. Samtidigt görs globala aktioner som införsel av miljöskatter på olika varor, arbete mot globala miljömål och skolstrejker för klimatet för att driva oss till en mer hållbar utveckling.

Detta arbetet undersöker hur betesdjur används i förvaltningen av rekreationsområden och avgränsar sig till områdena kring Skåneleden. Uppsatsen har i avsikt att besvara tre frågeställningar: Vilka ekologiska, ekonomiska och sociala fördelar respektive nackdelar finns med att använda betesdjur i förvaltningssyfte? Vilka utmaningar finns med att använda betesdjur i förvaltningen idag? Hur planeras delleder av Skåneleden i förhållande till betesmarker? Frågeställningarna besvarades genom intervjuer med olika myndigheter och markägare rörande Skåneleden. Dessa ger sina perspektiv på ämnet. En litteraturstudie utfördes för att svara på vilka för- och nackdelar det finns med förvaltningsmetoden utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna: ekologisk, ekonomisk och social. Litteraturstudien kopplar även samman ämnet med de globala miljömålen och det svenska miljöarbetet.

Arbetets slutsats är att det finns många fördelar med att använda sig av betesdjur i förvaltningen av rekreationsområden. Betesdriften uppmuntrar till biologisk mångfald och hjälper att bevara betesmarker och svenska lantraser. Att djuren får beta ger en bättre djurhälsa och verkar därigenom förebyggande mot uppkomsten av antibiotikaresistenta bakteriestammar. Betesdjuren bevarar landskapsbilden, något som värderas högt i rekreationsområden. Det svenska kulturlandskapet och en del av kunskapen som det innefattar bevaras och genom att ha betesdrift. För många kommuner är arrende av naturområden den enda ekonomiskt hållbara lösningen då gräsklippning skulle bli för dyrt. En av nackdelarna med betesdjur som lyfts i arbetet är att det ofta inte är tillräckligt lönsamt för privata mark- och djurägare. Det finns en stor problematik i använda högproducerande djurraser med snabb tillväxt. Dessa raser kan på grund av sin högre vikt inte komma åt att beta på de svårtåtkomliga platser som de lättare raserna kan nå och de högproducerande djurraserna kan därför inte beta lika effektivt som lättare raser vilket leder till konsekvenser för både produktionen och betesmarkerna. De tyngre djurraserna orkar överlag inte röra sig över lika stora områden som de mindre raserna vilket även detta påverkar betesförmågan. Ännu en slutsats i arbetet är att betesdjuren idag inte marknadsförs som en positiv aspekt av Skåneleden. En del planerare anser att det är mindre passande att delleder går genom betesmarker men att det oftast inte finns någon annan lättillgänglig lösning. Det görs inget aktivt arbete för att förbättra interaktionen mellan människor och betesdjur längs Skåneleden. Det finns en stor potential för planerare och koordinatörer att arbeta med att utbilda allmänheten kring betesdjurens

beteende samt att arbeta med betesdjuren för att skapa en lugnare miljö. Förbättringar kan även göras i planeringen och förvaltningen för att skapa en mer socialt hållbar förvaltning med betesdjur längs Skåneleden.

Abstract

The keeping of livestock has, for a long time, been a part of how humans affect the Swedish landscape. Some areas have been used for grazing for hundreds of years and have formed complex habitats for a variety of different plants and animals. The acreage of pastures has been decreasing since the 20th century and a lot of the species that are dependent upon pastures are now endangered. Simultaneously there are global actions such as environmental taxing, global goals and school strikes for the environment being made to drive us towards a more sustainable development.

This essay explores how grazing livestock are used in the management of recreational areas and is delimited to the areas around the Skåneleden trail. The writing intends to answer three issues: What ecological, economic and social benefits and disadvantages are there with using grazing animals in management purposes? What challenges are there to using livestock in management today? How are the different subtrails to Skåneleden planned in relation to the pastures? The questions are answered through interviews with different authorities and landowners concerning the Skåneleden trail. These give their own perspective on the subject. A literature study was carried out to answer what different pros and cons there are with this method of management in relation to the three sustainability dimensions: ecological, economic and social. The literature study relates the subject to the global sustainability goals and the Swedish environmental endeavors.

The study's conclusion is that there are many advantages to using grazing animals in the management of recreational areas. Grazing calls for biodiversity and help preserve pastures and Swedish breeds. Letting animals graze leads to a better health among the livestock and helps prevent the occurrence of antibiotic resistance bacteria strains. The livestock preserves the expression in the landscape which is highly treasured in recreational areas. The Swedish cultural landscape and the knowledge within it is preserved through grazing. Tenure of recreational areas is often times the only viable solution for many municipalities as trimming the grass would be too expensive. One of the disadvantages with grazing livestock that is presented in the essay is that pastures are often times not profitable for land and animal owners. There are a lot of problems surrounding the usage of high producing, fast growing animals. These breeds are not able to graze as effectively as the lighter breeds due to their higher weight which leads to consequences for both the production and the pastures. These heavier breeds also cannot move over big pastures to the same extent as the lighter breeds which influences their ability to graze effectively. Another conclusion that is drawn in the essay is that grazing animals is not marketed as a positive aspect of Skåneleden today. Some planners do not believe that it is fitting that some

subtrails pass through pastures but that there are no other easily accessible solutions. There is currently no active work being done to improve the interaction between people and livestock along the Skåneleden trail. There is big potential for planners and coordinators to work with educating the public about grazing animals behavior and to work with the animals to create calmer environment. Betterments can be made in the planning and management of the Skåneleden trail to create a more socially sustainable management with grazing livestock along Skåneleden.

Keywords: grazing livestock, management, recreation, recreational areas, Skåneleden, sustainable development, pastures, landscape planning

Förord

Tack till Sara Näsval, Peter Johnsen, Magnus Malm och Christian Negendanck för att ni bidragit med era perspektiv på förvaltningen och planeringen av Skåneleden och på så vis varit till stor hjälp i mitt skrivande.

Stort tack till min handledare Anna Peterson och min motläsare Elna Jolom för kritik och stöd längs vägen. Jag vill även tacka Daniel Holmqvist, Victoria Öberg och Lisa Hansson för att ha korrekturläst mina olika utkast och bidragit med kommentarer.
Lund, 2020.05.26, Anna Schön.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract	4
Förord	6
Innehållsförteckning	7
Bakgrund	8
Mål och syfte	9
Frågeställningar	9
Material och metod	10
Litteraturstudie	12
Hållbarhetsbegreppet	14
Ekologiskt	16
Ekonomiskt	19
Socialt	21
Skötselråd	22
Intervjuer	24
Sara Näsval, utvecklingsansvarig vid Region Skåne	24
Magnus Malm, ledförvaltare vid Stiftelsen Skånska Landskap	27
Peter Johnsen, förvaltare och naturbiolog vid tekniska förvaltningen i Lunds kommun	29
Christian Negendanck, verkställande direktör vid Högestad och Christinehof Förvaltnings AB	32
Diskussion	34
Interaktion och samexistens	34
Betesmarken	35
Välmående för djur och människor	36
Landskapsbilden	37
Lönsamhet	37
Metoddiskussion	39
Slutsats	40
Publicerat material	42
Kartor	45
Muntliga referenser	46
Bilagor	47

Bilaga 1. Intervjufrågor till Sara Näsvall, Region Skåne	47
Bilaga 2. Intervjufrågor till Magnus Malm, Stiftelsen Skånska Landskap	48
Bilaga 3. Intervjufrågor till Peter Johnsen, Lunds kommun	49
Bilaga 4. Intervjufrågor till Christian Negendanck, Högestad & Christinehof Förvaltnings AB	50

Bakgrund

Igenväxning och monotona odlingar är ett hot mot den biologiska mångfalden i det svenska landskapet, något som Curt Matzon skriver om i boken *Naturvård med betesdjur - Nöt och får* (1996). Gödsling, torrläggning och borttagning av småbiotoper såsom stenrösen hotar en av de mest artrika naturtyperna i vårt landskap; betesmarken. Historiskt sett har betet varit den primära födokällan för boskap och små, lätta djurraser har använts för att beta svårtillgängliga ytor och på så vis utnyttja betet till fullo, därav har många ytor hindrats från att växa igen. Matzon förklarar att naturbetesmarkerna hävdades mindre intensivt under 1900-talet eftersom kommersiellt foder och vallodling blev en enklare och mer produktiv lösning för många djurägare. Betesmarken har under de senaste hundra åren minskat från 2 miljoner hektar till 370 000 hektar. Detta har enligt Matzons texter lett till att landskapsbilden uppfattas som förfulad samtidigt som artrikedomen minskat och många områden har blivit otillgängliga för rekreation (1996, s. 7–29.).

Enligt Boverket fortsätter storstadsregionerna och städerna växa. Den tidigare urbaniseringen i Sverige var en följd av ökad inflyttning från landsbygden men idag växer städerna mer än vad landsbygden minskar. Tillväxt som sker i städerna idag beror enligt Boverket på födelseöverskott och ökad inflyttning från andra länder (2019).

Folkhälsomyndigheterna undersökte stressnivåer hos Sveriges befolkning 16-84 år under perioden 2006–2018 och rapporterade att antalet människor som angav att de kände sig stressade ökade under undersökningsperioden (2020). Patrik Grahn, professor i landskapsarkitektur vid Sveriges lantbruksuniversitet, har forskat mycket kring fördelarna med att vistas ute i det gröna. Minskad nedstämdhet, förbättrad sömn och ökad koncentrationsförmåga är bara några av de positiva aspekter som observerats i hans studier. De positiva resultaten är övergripande för alla åldersgrupper; äldre uppvisar en minskad oro medan förskolor rapporterar om förbättrad motorik. Vidare har Grahn även undersökt hur landskapet uppfattas och vilka värden som uppskattas av människan. I denna studie konstaterades att stora jordbruk utan djurhållning värderas lågt medan mindre jordbruk med vad Grahn kallar "odlingshinder" såsom stenrösen och gården samt lantbruk med djurhållning skattas högt för sina rekreativvärden (1986). I en undersökning av uppfattningen om betesdjur i Bulltoftaparken säger människor i intervjuer att de upplever att landsbygden kommit närmare och 90% av besökarna var positivt inställda till djuren under perioden marken betades (Sarlöv-Herlin, Deak, Herlin 2010).

Utefter Världskommissionen för miljö och utvecklings rapport *Vår gemensamma framtid*, mer känd som Brundtlandrapporten, delas uttrycket "hållbar utveckling" ofta in i tre dimensioner av hållbarhet: den ekologiska, ekonomiska och sociala (1987). För att uppnå en hållbar utveckling av den svenska naturen måste även förvaltningen

vara hållbar. Denna rapport har i avsikt att utreda användningen av betesdjur i förvaltning av rekreationsområden och klargöra förvaltningsmetodens sociala, ekonomiska och ekologiska för- och nackdelar.

Mål och syfte

Målet med detta arbete är att undersöka förhållandet och interaktionen mellan människor och betesdjur i naturområden. Olika utföranden och lösningar på förvaltning med betesdjur för ökad trygghet, framkomlighet och hållbarhet längs Skåneleden lyfts och diskuteras. Syftet är att sammanställa olika åsikter kring förvaltningsmetoden samt redogöra dess för- och nackdelar ur social, ekologisk och ekonomisk hållbarhetssynpunkt för att utgöra ett underlag för vidare undersökning och utveckling av kultur- och naturbetesområdena i Skåne.

Frågeställningar

- Vilka ekologiska, ekonomiska och sociala fördelar respektive nackdelar finns med att använda betesdjur i förvaltningssyfte?
- Vilka utmaningar finns med att använda betesdjur i förvaltningen idag?
- Hur planeras delleder av Skåneleden i förhållande till betesmarker?

Material och metod

Detta arbete består av litteraturstudie, observationer och intervjuer av förvaltare och kommuner kring Skåneleden. Facklitteratur, insändare och vetenskapliga artiklar användes för att sammanställa forskning och åsikter om betesdjur i förvaltning. Mycket information hämtades även från Jordbruksverket då deras rekommendationer och bestämmelser har stor påverkan på betesdriften i Sverige. Information har hämtats från organisationer som är ledande inom miljöarbete som Naturvårdsverket, Europeiska Unionen och World Health Organization eftersom de påverkar lantbruket med ekonomiska bidrag, riktlinjer och mål angående vår gemensamma natur. Vetenskapliga artiklar och böcker fann jag främst via Primo och biblioteket vid SLU Alnarp.

För att undersöka mer djupgående hur organisationer och myndigheter arbetar med betesdjur i förvaltning är arbetet utformat med fokus på Skåneleden. Utifrån detta har tankar om utvecklingen av användningen av betesdjur i förvaltningen i Sverige formulerats.

Intervjuer med myndigheter, organisationer och markägare gjordes för att klarlägga de olika ansvarsområdena i förhållande till Skåneleden. Idag är Region Skåne huvudman för Skåneleden. Deras arbete innebär bland annat att fatta beslut kring expansion av ledsträckningen, skapa styrdokument angående skötsel och marknadsföring av leden. Sara Näsval, utvecklingsansvarig för Skåneleden vid Region Skåne, kontaktades för en telefonintervju kring regionens arbete med leden.

Stiftelsen Skånska Landskap har idag ansvar för förvaltningen av Skåneleden. SSL inventerar årligen minst 50% av ledsträckningen och har en nära dialog med kommunerna. De fungerar även som stöd för kommunerna i olika beslut. Magnus Malm är ledförvaltare vid stiftelsen. Malm kontaktades för en skriftlig intervju och redogjorde för Stiftelsen Skånska Landskaps arbete med Skåneleden och hur de arbetar med hållbarhet.

Lunds kommun kontaktades eftersom de sköter många storstadsnära naturområden längs Skåneleden samt är en av de större kommunerna i Skåne. Kommunen sköter bland annat Skrylle naturreservat i samarbete med Stiftelsen Skånska Landskap. Peter Johnsen, naturbiolog och förvaltare vid tekniska förvaltningen på Lunds kommun kontaktades för en telefonintervju.

Markägaren Högestad & Christinehof Förvaltnings AB kontaktades. De är idag Skånes största privata markägare. Företaget driver KRAV-märkt köttproduktion och har varje säsong 220 betande dikor på olika betesmarker. Christian Negendanck, verkställande direktör vid Högestad & Christinehof Förvaltnings AB svarade vid en skriftlig intervju på frågor kring deras miljöarbete samt deras uppfattning av samarbetet med kommuner och organisationer rörande Skåneleden.

Litteraturstudie

Betesdjurens betydelse för det svenska landskapet och dess utveckling är något som omnämns och behandlas i boken *Bete och betesdjur*, skriven av Inger Pehrson, utgiven 2001. Pehrson beskriver hur betesmarkerna hade sin storhetstid från vikingatiden (cirka 800 e.Kr.) fram till 1800-talet. Markerna var då indelade i inägor och utmarker. Inägorna låg närmast huset och bestod av inhägnade slätterängar och åkrar samt småhagar för de djur man ville ha nära huset såsom kalvar, lamm och hästar. Pehrson beskriver att utmarkerna huvudsakligen fungerade som betesmark. Detta var en jordbruksstruktur som bestod ända in på 1800-talet (s. 9–13).

Pehrson förklarar att när enad stat bildades flyttade många av människorna i Sverige ihop i byar till skillnad från ensamgårdarna som tidigare varit vanliga. Större, obrukade områden nyttjades mer och mer. Under 1800-talet uppstod svår svält i landet och uppemot en fjärdedel av Sveriges befolkning blev tvungna att emigrera. Det som ofta kallas den agrara revolutionen, en serie av stora omställningar i jordbruket, inleddes i hopp om att skapa ett nytt produktionssystem som kunde producera livsmedel på ett effektivare sätt. Konstgödsel och andra nya metoder medförde en ökad avkastning från åkrarna samtidigt som de naturliga fodermarkerna minskade i areal. Pehrson kungör för att taggtrådens införsel gjorde att det blev lättare att stängsla in åkermarken samtidigt som odlingen av vallväxter gav både vinterfoder och sommarbete (s. 9–13).

Vallodling i modern bemärkelse infördes under 1700-talet och ledde till en intensifiering av jordbruket. Förr gav ängarna djuren vinterfoder medan skogarna användes för sommarbete. På de åkrar som fanns odlades vanligtvis säd. De vallväxter som började brukas mer under 1700-talet gjorde det möjligt att ersätta ängarna med vinterfoder i form av torkat foder, huvudsakligen gräs och olika arter av klöver (Nationalencyklopedin, 2020a). Senare användes dessa vallväxter också för att konserveras i form av ensilage. Denna form av bevaringsprocess fick enligt inte fäste i Sverige förrän på 1900-talet (Nationalencyklopedin, 2020b).

Med storskiftet vid 1700-talets mitt försökte man rationalisera jordbruket genom att fördela marken så att varje markägare fick så få och stora skiften som möjligt. Detta skulle leda till ett effektivare jordbruk eftersom varje markägares skiften nu var mer sammanhängande. Det tog tid innan skiftesreformen tog fart i landet och inte förrän enskiftet, en utveckling av storskiftet, växte fram vid 1800-talets början började skiftessystemet förändras (Nationalencyklopedin, 2020e). Skiftesreformen blev mer enhetlig då laga skifte infördes 1827 (Nationalencyklopedin, 2020d).

Allt fler människor försörjde sig genom industrin och jordbrukets huvudsyfte blev att förse industriorterna med livsmedel. Skiftena innebar att åkrar och annan jordbruksmark delades upp i större sammanhängande skiften. Som en följd av detta splittrades även byarna och landskapsbilden förändrades mot hur vårt nutida lantbruk

ser ut. Jordbrukaren gick från en självförsörjare till en företagare (Nationalencyklopedin, 2020c).

Arealen av jordbruksmark i Sverige ökade med 250% mellan år 1700 och 1870. Det ledde till en minskad artrikedom eftersom kulturlandskapet blev alltmer enformigt (Bernes och Lundgren, 2009, s. 26–29). Marker som betesängar, våtmarker, åkerholmar och dikesängar rationaliserades bort och så även de olika biotoper de innebar. Idag är det rationella jordbruket ett av de största hoten mot den biologiska mångfalden i Sverige (Berg, 2010, s. 174–176).

Lantbruksstyrelsen bildades 1889 och var ett statligt ämbete med ansvar för rationaliseringen av jordbruket. Styrelsen hade även i uppgift att överse hälso- och sjukvårdsfrågor rörande husdjur, djurskydd och veterinära ärenden. Under Lantbruksstyrelsens aktiva tid tillkom även andra uppgifter, bland annat tillsyn av ett flertal kontrollmyndigheter på lantbruket närstående områden samt ansvar för lantbruksnämnderna (Nationalencyklopedin, 2020f). Parallellt med Lantbruksstyrelsen fanns även efter 1950 Jordbruksnämnden som hade ansvar för prispolitiken rörande jordbruks- och fiskeprodukter. De två myndigheterna slogs samman år 1991 och ersattes av Statens jordbruksverk, ofta bara kallat Jordbruksverket som är den myndighet som arbetar med jordbruksfrågor idag (Nationalencyklopedin 2020g).

Jordbruksverket anger på sin hemsida att de är Sveriges förvaltningsmyndighet inom jordbruk, landsbygd och fiske. Här uppger Jordbruksverket även sina huvudmål enligt följande;

“Vi arbetar i huvudsak för tre saker:

- *att Sverige ska ha en konkurrenskraftig, hållbar, lönsam och ökande matproduktion*
- *att Sverige ska nå sina miljömål och att produktionen ska bli mer resurseffektiv*
- *att Sverige ska ha ett gott skydd av djur, växter och hälsa.”*

- Jordbruksverket, 2020.

Enligt Länsstyrelsen Skåne utvecklades under 1900-talet ett intensivare samarbete mellan vetenskapen och jordbruket. (2020) Utfodring, avelsarbete och växtförädling var bara några av de områden som förändrades kraftigt under 1900-talet.

Konstgödseln innebar att växtodlingen inte längre var beroende av djurhållningen och fler lantbrukare kunde på så vis specialisera sig på växtodling. Denna ökade kapacitet ledde till det som idag kallas jordbrukskrisen, något som drabbade Sverige hårt under 1920-talet. Krisen var en följd av ökad jordbrukskapacitet och ökad internationell handel som saknade ökad konsumtion vilket i sin tur ledde till prisfall på världsmarknaden och hård konkurrens för lantbrukarna. Allra värst drabbades de små lantbruken med animalieproduktion. Under 1940-talet infördes prisregleringar som sammanlänkades med rationalisering. De bönder med stora, effektiva jordbruk

gynnades. Under 60-talet ökade produktiviteten ytterligare och som en följd av mekanisering minskade antalet yrkesverksamma inom lantbruk kraftigt. På 80-talet minskade livsmedelskonsumtionen vilket tros vara en följd av att livsmedelssubventionerna efterhand avskaffades. Än en gång rasade livsmedelspriserna på marknaden. 1989 försvann det reglerade jordbruket och övergick istället till en öppen marknad. Det jordbrukspolitiska systemet hade gynnat storskalighet, centralisering och kemikalieanvändning. (Länstyrelsen Skåne, 2020)

Att som jordbrukare svara under en myndighet kan påverka ens bruksmetoder och det innebär både för- och nackdelar. Bildningen av det svenska Jordbruksverket följdes av Sveriges inträde i Europeiska Unionen 1 januari 1995. Jordbruksverket släppte 2014 en rapport vid namn *Vad betyder EU för vårt jordbruk och vår mat?*. Rapporten är skriven av Martin Johansson vid utredningsenheten och utforskar hur EU påverkat matpriserna och konsumtionsmönstret i Sverige. Johansson skriver att Sveriges handel med jordbruksvaror ökat samtidigt som andelen svenskproducerade nöt-, griskötts- och mejeriprodukterna som konsumeras i Sverige minskat. Författaren lyfter även att EU:s komplexa stödsystem inneburit ökade administrativa kostnader. Medlemskapet i EU har även stärkt den svenska beredskapen för allvarliga djur- och växtsjukdomar enligt Johansson (2014).

I boken *Naturvård med betesdjur - Nöt och får*, utgiven av Jordbruksverket 1996 skriver Curt Matzon om hur den förändrade betesdriften under 1900-talet nu hotar artrikedomen i det svenska landskapet. Minskat betetryck och underlåtenhet att röja manuellt har lett till att många betesmarker växer igen. Det påverkar både den biologiska mångfalden och tillgänglighet i rekreationssyfte. I samband med detta nämner Matzon även att landskapsbilden uppfattas som förfulad när naturbetesmarker tas ur drift (s. 7–15).

En fördjupning i människors uppfattning av landskapsbilden är Patrik Grahns undersökningar i *Grönplanering för människor* som publicerades i Stad & Land 1986 där människor beskrivit olika landskapsbilder. Moderna, storskaliga jordbruk utan djurhållning får då låga värden medan mindre jordbruk med diverse djur och odlingshinder får väldigt höga värden. Grahns sätter termerna "industriell" och "hantverksmässig" mot varandra för att få representera två motpoler som upplevs i de jordbrukslandskap som även används för rekreation. De hantverksmässiga miljöerna värderas högt och de industriella väldigt lågt. Det finns på så vis sociala, rekreativa värden i att bevara och utveckla småskaligt lantbruk med djurhållning (s. 78).

Hållbarhetsbegreppet

Lantbrukarna och djurägarna är även stora aktörer i arbetet mot en mer hållbar framtid. Ibland de svenska miljö kvalitetsmålen finns målet *Ett rikt odlingslandskap* som ämnar att gynna och bevara olika naturtyper och djurarter som anses vara av högre värde. Miljö kvalitetsmålen är satta som en vägledning mot en hållbar

utveckling och är grunden till en stor del av den nationella miljöpolitiken i Sverige. Miljökvalitetsmålen uppkom som en följd av att Världskommissionen för miljö och utveckling gav ut rapporten *Vår gemensamma framtid*, mer känd som Brundtlandsrapporten 1987 och uttrycket "hållbar utveckling" etablerades globalt. I rapporten förklaras uttrycket enligt följande:

"En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov".

- Världskommissionen för miljö och utveckling, 1987.

Hållbarhetsbegreppet delas utifrån rapporten ofta upp i tre dimensioner: ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Först när alla dessa tre kriterier uppfyller kraven för hållbarhet är något verkligt hållbart (Naturvårdsverket, 2020a). Denna rapport lyfter därför användningen av betesdjur i förvaltning utifrån dessa tre dimensioner.

Ekologiskt

Pehrson beskriver att betesmarkerna är väldigt värdefulla ur ett ekologiskt synsätt. På grund av den konstanta hävden skapas väldigt speciella biotoper där många ovanliga arter trivs. En stor del av hävden är betandet i sig självt men även faktorer såsom mekanisk skadeverkan i form av trampning gynnar en hel del växter. En del växter har även fröspridningsmetoder som är väl anpassade för just betesmark. Kardborrar av olika slag har utvecklat hullingar som fastnar i djurens päls och sprider sig på så vis. Andra fröer har utvecklat skal som inte bryts ned i djurens matsmältning och sprider sig genom gödsel. Djuren är alltså en del av det känsliga ekosystemet på en betesmark och påverkar faktorer som markstruktur, ljus, tillgänglig näring och vattentillgång (Pehrson, 2001, s. 20–21). Idag räknas betesmark till en av indikatorerna för ett rikt odlingslandskap vilket är ett av Sveriges 16 miljö-kvalitetsmål. De svenska miljö-kvalitetsmålen är skrivna för att beskriva det tillstånd som den svenska miljön ska uppnå genom miljöarbetet. Under varje miljö-kvalitetsmål finns preciseringar och beskrivningar av de olika målen. Betesmarkernas bevarande och utveckling finns med i preciseringen av målet *Ett rikt odlingslandskap*. Målet beskrivs enligt följande:

"Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks."

- Riksdagens definition av miljö-kvalitetsmålet, 2020.

Idag uppnår vi inte detta mål i Sverige. Arealen av slätterängar och betesmarker som sköts med miljöersättning har minskat sedan 2014. Genom sitt arbete med miljö-kvalitetsmålen jobbar Naturvårdsverket med olika ekonomiska ersättningar och investeringar för att göra det mer attraktivt för jordbrukare att förvalta, bevara och utveckla betesmarker. 1999 beslutade riksdagen om att det skulle finnas femton nationella miljömål i Sverige och 2005 antogs ett sextonde. Miljö-kvalitetsmålen utgör tillsammans med generationsmålen grunden för den nationella miljöpolitiken i Sverige. Målen och dess preciseringar ska fungera som vägledning för alla svenska aktörers miljöarbete, såväl länsstyrelser, kommuners och myndigheters som näringslivets. Varje år görs sedan en uppföljning av de åtgärder som gjorts under föregående år för att nå miljö-kvalitetsmålen. En gång per mandatperiod sker också en mer djupgående utvärdering kring möjligheterna att uppnå dessa mål. Dessa miljö-kvalitetsmål är grunden i hur Sverige jobbar för att sedan uppnå målen i den internationella Agenda 2030 som antogs av FN 2015 (Naturvårdsverket, 2020a). Användningen av betesdjur i förvaltningen av Skåneleden går att koppla an till mål 11.4 *Skydda världens kultur- och naturarv*, 11.7 *Skapa säkra och inkluderande grönområden för alla*, 15.1 *Bevara, restaurera och säkerställ hållbart nyttjande av ekosystem på land och i sötvatten* samt 15.5 *Skydda den biologiska mångfalden och naturliga livsmiljöer* i Agenda 2030 (UNDP 2020).

I rapporten *Naturbetesmarkens framtid - en fråga om lönsamhet* från Lunds universitet och Sveriges lantbruksuniversitet som publicerades 2020 skriver Larsson, Olén och Brady att Sveriges naturbetesmarker framförallt finns i södra Sverige. Högst naturvärdesindex har Götalands mellanbygder (GMB), vilket en stor del av ligger i Skåne. GMB har fler naturbetesmarker som klassas vara mycket värdefulla samt har området högre nivå på betesmarkerna överlag (Larsson, Olén och Brady, 2020).

Betesmarkernas höga naturvärden kan bero på många olika faktorer. Varje betesmark har sin egen artsammansättning som påverkas av bland annat betestryck, jordmån och jordbrukssystem. Detta ger upphov till känsliga system som huserar många ovanliga arter. Av landets 445 utrotningshotade och hänsynskrävande kärlväxter finns 305 av dessa arter i jordbrukslandskapet och är beroende av de växtsystem som finns på betes- och slåttermarker (Matzon, s. 17–18). På betesmarker finns även en uppsjö av olika svamparter som specialiserat sig på att bryta ner avföring från betesdjuren. Dessa svampar attraherar i sin tur olika arter av larver och insekter. Insekter såsom fjärilar, humlor och bin trivs även de på betesmarker med blomstrande flora. Dyngbaggar och dyngflugor har sitt habitat i djurens avföring. Insekterna drar till sig fåglar. Till exempel är starar, ladusvalor och törnskata vanlig förekommande på betesmarker (Jordbruksverket, 2020c).

Ännu en faktor som påverkar floran och faunan på betesmarker är de olika betesdjurens beteseffekter. Detta är något Inger Pehrson skriver mer ingående om i *Bete och betesdjur*. Ett får betar på ett annorlunda sätt mot hur en ko betar. Djurens vikt och beteende påverkar också beteseffekten eftersom djuren sliter betet på olika sätt. Kor betar gräset väldigt nära marken men betar inte vedartat material lika effektivt som får och getter. Nötkreatur är även selektiva betare. De betar inte nära sina egna gödselhögar och därav karaktäriseras ett kobete av en kortbetad matta med höga tuvor kring gödselhögarna. Om det finns möjlighet betar får mer selektivt än kor. Grövre arter och höga grästuvor undviks medan lågväxande arter, späda gräs och örter betas närmare marken än på ett kobete. Fåren trivs bäst på väl avdikade, höglänta beten och undviker fuktiga marker mer metodiskt än kor och hästar. Löv, ris och buskar betas effektivt av får, även taggiga arter så som slån, nypon och björnbär. Barkgnag kan uppstå, framförallt på hösten. Detta antas enligt Pehrson bero på brist på bete och sysselsättning. Fåren sprider sin gödsel över en större yta än övriga betesdjur och undviker inte att beta vid denna på samma vis som kor. Hästar är relativt kräsna betare och ratar fler växtarter. Dock har hästen en annan form av fodermältningsapparat och kan därför äta mer tråddrik förna än idisslare. Eftersom hästarna är tunga, livliga och skodda är hästbeten de marker som utsätts för mest trampskador. Hästbeten innehåller därför också fler trampgynnande växtarter. På grund av det stora slitaget på markytan är det viktigt att hästbeten är tillräckligt stora för att sprida ut trampskadorna över större ytor förklarar Pehrson (2010, s. 26–32).

En risk med kontinuerligt betande av marker är uppkomsten av parasitsmitta på djuren, något som Lina Bornold Svanfeldt redogör för i rapporten *Hantering av parasitproblematik på naturbetesmark*. Främst är förstaårsbetande djur känsliga för dessa parasiter. Medel för avmaskning kan användas för att bli av med parasiterna men dessa medel har visats sig ha negativa effekter på dynglevande organismer och har därför negativ inverkan på den biologiska mångfalden. För att förebygga parasitsmitta kan man istället använda sig av sam- och växelbete mellan äldre och yngre individer eller olika djurslag. Sam- och växelbete kan med fördel kombineras med att strategiskt flytta djuren mellan olika marker. Svanfeldt menar att oavsett vilken metod man använder är det viktigt att ha god övervakning av djuren (2014).

Enligt World Health Organization ses antibiotikaresistenta bakterier idag som ett av de största hoten mot den globala hälsan, matsäkerhet och utveckling. Organisationen menar att förekomsten av antibiotikaresistenta bakterier accelererar till följd av felanvändning och överanvändning av antibiotika. I områden där antibiotika är tillgängligt utan recept för användning på djur och människor har WHO observerat en ökad uppkomst och spridning av resistens. Bristfälligt förebyggande arbete och otillräcklig isolering av resistenta stammar ökar även förekomsten och spridningen av dessa bakterier (WHO, 2018). 2015 publicerade Karin Alvåsen en rapport vi namn *Ekonomiska konsekvenser av krav på bete för mjölkkor* vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala. I rapporten lyfter Alvåsen användningen av antibiotika i mjölkproduktionen. Relativt till andra länder är användningen av antibiotika låg i svensk mjölkproduktion. Alvåsen påtalar att antibiotika används för att öka tillväxten i många länder. Detta förbjöds i Sverige 1986 och inom EU 2006. Förekomsten av bakterier som är resistenta mot antibiotika är ovanlig i den svenska djurhållningen men de påträffas. I rapporten kommer Alvåsen till slutsatsen att betesvistelse leder till en god djurhälsa som bidrar till en låg antibiotikaförbrukning inom mjölkproduktionen. Detta borde enligt Alvåsen i förlängning leda till minskad förekomst av antibiotikaresistenta stammar och har stor inverkan på den human- och veterinärmedicinska sjukvården i framtiden (2015).

Ekonomiskt

I några större strövområden arrenderar privatpersoner marken av förvaltningen Skånska landskap. Det finns dock olika ägandeformer längs Skåneleden. På många platser ägs djuren och marken av privatpersoner som gått med på att låta leden gå över sina marker utan ersättning (Region Skåne, 2020). Det finns bidrag att söka, till exempel miljöersättning och gårdsstöd som gör det mer lönsamt att äga och förvalta betesmarker (Naturvårdsverket, 2020b). Larsson, Olén och Brady trycker i sin rapport på att den minskande arealen av naturbetesmark inte beror på brist på betesdjur utan snarare är en fråga om lönsamhet. Miljöersättningen som finns idag ges ut till alla former av betesmarker och finns i två olika nivåer beroende på vilka värden som bedöms finnas på betesmarken; allmänna värden och särskilda värden. Författarna lyfter att dessa ersättningsindelningar är för oprecisa och att många betesmarker av lägre värde blir överfinansierade medan naturbetesmarker med höga värden blir underfinansierade eftersom markerna med särskilda värden också kräver mer skötsel och bakomliggande kunskap. Den lägre nivån ger en ersättning på 1000 kr/ha och den högre 2800 kr/ha (2020). En stor del av de svenska naturbetesmarkerna, de marker som under lång tid endas bearbetats med hjälp av betesdjur, finns i Skåne (TUVA, 2020). Larssons, Oléns och Bradys rapport visar även att betesbehovet överstiger tillgången på naturbetesmark överlag, det vill säga att det finns fler betesdjur än vad det finns naturbetesmark. Enligt källan finns det en obalans i fördelningen av betesdjur i hela landet. Betesdjuren kommer inte ut till betesmarkerna eftersom det geografiska avståndet är för stort för att på ett rationellt och djurvänligt sätt förflytta betesdjuren till och från markerna under säsongen. I Skåne är betestillgången stor längs länets sydvästkust medan det finns ett överskott av betesdjur i nordöstra delen. Analysen i rapporten bygger dock på att jordbrukaren endast transporterar sina djur 15 kilometer. Om betesdjuren istället spenderar hela säsongen i samma betesområde skulle det endast krävas två transporter per år och djuren skulle då kunna flyttas betydligt längre sträckor och obalansen skulle elimineras enligt en känslighetsanalys utförd av Larsson, Olén och Brady i samma rapport (2020).

Ett av de djur som påverkar de svenska landskapet är kon. Det finns många olika raser som används idag och Matzon redogör för några av dessa. Lätta raser som fjällkor och svensk jersey infördes i landet redan under 1800-talet. Den lätta rödkullan började avlas fram i början av 1900-talet. Dessa djur används främst i mjölkproduktion men har relativt låg avkastning. Vanligare inom mjölkproduktionen är Svensk Röd och vit boskap (SRB) och Svensk låglandsboskap (SLB). SLB används som även som kombinerad mjölk- och kött-ras. Matzon nämner även en del importerade kött-raser. Aberdeen Angus och Hereford har båda stor tillväxt och dessa raser används mycket i aveln idag. Charolais, ännu en importerad ras, och Hereford är idag de vanligaste kött-raserna i Sverige. En importerad ras som har väldigt låg tillväxt är Highland Cattle. Dessa är långhåriga och kraftiga horn. Highland Cattle anses vara bra markvårdare. Rasen används mycket som hobbydjur (Matzon, 1986).

Något som måste beaktas är att djuren måste ha daglig tillräcklig tillsyn vilket kan bli mer komplicerat när djuren är långt ifrån den egna gården. Då kan andra tillsynsansvariga utnämnas. Detta är något som tas upp i broschyren *Tillsyn av betande djur* som skrivits Sofia Lindgren vid Hushållningssällskapet Väst 2005. Lindgren rekommenderar att ansvarsfördelningen mellan djurägare och medhjälpare tydliggörs i ett skriftligt avtal så att båda parter vet vad som förväntas.

Något som påverkar det lokala betesbehovet mycket är vilken typ av djurhållning de lokala producenterna bedriver. Ett får och en mjölkko i den konventionella mjölkproduktionen har ungefär samma betesbehov på grund av att mjölkkon bara får cirka 10% av sitt grovfodersbehov från bete. Inom köttproduktionen är kraven på utevistelse och betesgång betydligt högre. På en yta som ger en betestillgång på 12 000 megajoule energi (motsvarande 2,8 miljoner kilokalorier) krävs i genomsnitt 1,2 dikor för att beta skiftet. Dikor är kor som endast ammar sin egen kalv under säsongen. Kalven används sedan för köttproduktion. Om skiftet skulle betas av får eller konventionella mjölkkor skulle det krävas åtta individer på samma yta. Det är dock relativt stor skillnad mellan konventionell mjölkproduktion och ekologisk mjölkproduktion. En ko i ekologisk mjölkproduktion måste få minst 50% av sitt grovfodersbehov tillgodosett från bete under betessäsongen. Därför skulle det i genomsnitt endast krävas 1,6 mjölkkor i ekologisk produktion för att bete samma skifte (Larsson, Olén, Brady, 2020). Kraven på utevistelse är även väldigt olika beroende på produktionstyp. En ko i konventionell mjölkproduktion i Skåne måste vistas ute minst sex timmar i sträck per dygn och minst 120 dygn per säsong. En mjölkko i ekologisk produktion måste däremot vistas ute merparten av dygnet, det vill säga minst 12,5 timmar i minst 120 dygn per säsong. Dikor måste vistas ute 24 timmar om dygnet i minst 120 dagar per säsong (Jordbruksverket, 2020b).

Hans Strandberg skrev skriver i rapporten *Hållbart jordbruk? – En studie om ekobönders förvaltarskap* att många ekologiska lantbrukare idag är fritidsbönder eller pensionärer. I Kristianstad uppgår denna siffra till 50% av de ekologiska lantbrukarna i kommunen. Strandberg påtalar att de dialoger han haft med olika lantbrukare gjort det tydligt att valet att driva ett ekologiskt lantbruk handlar om längtan efter en viss livsstil väger tyngre än ekonomisk hållbarhet (2015).

I rapporten *The nature that capital can see: science, state, and market in the commodification of ecosystem services* skriver Morgan Robertson om utvecklingen som grunderna för ekonomiska värderingar av natur genomgår idag. Robertson menar att det finns ett intresse från ekonomer, forskare och beslutsfattare att på ett komplext sätt värdera ekosystem tjänster utifrån de ekosystemfunktioner de innebär. Tidigare har omvandlingen av natur till en vara inneburit hårda siffror som mängden föroreningar eller vikten av koldioxid i vatten och luft. Dessa värden är båda lätta att mäta. Enligt rapporten behöver dock fler svårkvantifierade värden även beräknas. Ekologiska värden som biodiversitet, inverkan på vattenkvalité och habitatvärde

behöver tillskrivas ekonomiska värden. För att bedöma dessa värden krävs ett pålitligt mätsystem för olika, komplexa ekosystemtjänster. Enligt Robertson utförs det idag av experter inom en vetenskapspolitisk gren som författaren benämner ”rapid ecological assessment”, snabb ekologisk värdering. Den ekonomiska värderingen innebär dock att djupgående diskussioner kring ekologiska frågor ibland måste tystas ner för att skapa en enkel ekologisk sammanfattning kan lägga grund för den ekonomiska värderingen. Robertson menar att kapitalet på så vis inte är blinda för naturens ekonomiska värden. Problemet ligger istället i hur naturen värderas (2006).

Socialt

Socialt sett är betesmarkerna viktiga både på grund av sina rekreationella värden men även ur en kulturhistorisk synpunkt. Matzon menar att användningen av betesdjur för naturvård är viktig för att föra vidare kunskaper kring småbruk samt för att bevara genetisk mångfald hos de svenska lantraserna som i sig är ett kulturarv (Matzon, 1996, s. 17).

I faktabladet *Betesdjur i Bulltoftaparken - Så tycker besökare och närboende* undersöks allmänhetens inställning till korna som betar i parken. Innan djuren flyttades dit trodde 81% att det skulle bli en positiv förändring medan 7% var tveksamma och 12% var motståndare till införseln av betesdjur. Under tiden djuren var i hagen var 90% av de intervjuade besökarna positivt inställda till djuren och i slutet av säsongen när djuren flyttats därifrån svarade alla att deras inställning till förvaltningsmetoden var positiv. Skadegörelse förekom i form av förstöring av informationsskyltar och stängsel samt provokationer mot djuren (Sarlöv-Herlin et al., 2010).

Trots långa förberedelser och mycket arbete fungerar interaktionen mellan djur och människor inte alltid. En länge pågående konflikt längs Skåneleden har uppstått kring betesdjuren på Ales stenar i Ystad kommun. I en artikel i Kvällsposten från 2007 uttrycker geologidocent Nils-Axel Mörner och guiden Sven Svensson sin oro över bevarandet av stenarna. Mörner menar att korna som betar kring stenarna sliter på dem genom att klia sig och slita på dess yta. Han tycker att en vaktmästare borde anställas för att hålla efter hela området. Till respons svarar Runo Lövendahl, geolog vid Riksantikvarieämbetet att kornas kliande skapar en fet yta på stenarna som gör dem vattenavvisande och på så vis skyddar dem. Lövendahl förklarar även att det inte finns medel för att anställa en vaktmästare. Sedan dess har konflikten fortsatt. I Ystads allehanda publicerades den 18 september 2019 en artikel där korna än en gång blev omdebatterade. Besökare har uttryckt både oro över att korna är närgångna samt ilska över att djuren sliter på stenarna och gräset. Statens fastighetsverk som sedan 2015 äger marken har svårt att finna någon bättre lösning på problemen. Johan Henriksson som är jordbruksförvaltare på Statens fastighetsverk säger att stängsel kring stenarna, som vissa av kritikerna föreslagit, inte är en hållbar lösning. Detta

skulle kräva att man åkte upp och manuellt klippte gräset kring stenarna vilket varken är en ekonomiskt eller miljömässigt hållbar lösning. Henriksson nämner att Statens fastighetsverk hade föredragit att ha får på betet vid Ales stenar men eftersom djuren måste vara i rätt ålder samt finnas i relativ närhet till betet så är det idag inte möjligt att ha får på ytan.

En positiv aspekt av betesmarkerna utmed Skåneleden är stressreducerande effekter. Grahn och Stigsdotter lyfter i rapporten *Landscape Planning and stress* att biodiversitet och ett rikt landskap kan ge bättre återhämtning för människorna som rör sig i dessa områden. Detta kan bero på att den omväxlande naturen ger en ökad fascination och därav inger mer lugn och ro (2003). I forskningssammanställningen *Gå ut min själ* som publicerades av Statens Folkhälsoinstitut skriver Ebba Lisberg Jensen om de olika positiva effekter som vistelse i naturen har på människan. Jensen lyfter begreppet ekologisk läskunnighet, en grundläggande kunskap om arter och biotoper, och menar att allmänheten måste erhålla denna förmåga för att vi ska kunna bygga upp ett hållbart samhälle. Författaren påtalar att kunskapen inte är något som kommer automatiskt av utevistelse utan måste läras in aktivt. Sammanställningen lyfter även att den grundläggande artkunskapen är på väg att sjunka, främst bland barn men även hos allmänheten i stort. Forskning på hur barndomens landskap påverkar individens identitetsbyggande visar att många människor har starka intryck från miljön i sin barndom och känner sig mest hemma i den typen av miljöer de upplevt under sina tidiga år (2008).

Skötselråd

Betesmarkernas minskning är inte begränsat enbart till Sverige. Många länder jobbar aktivt med att bevara betesmarker samt att införa betesdjur i stadsnära natur. Bland de främsta länderna är bland annat Storbritannien. Grazing Advice Partnership, förkortat GAP, är ett samarbete mellan lantbrukare, markförvaltare, statliga och icke-statliga miljövårdsorganisationer som jobbar för att utveckla och marknadsföra fördelarna med naturbete utifrån miljö- och kulturhistoriska perspektiv. I informationsbladet *Grazing stock on sites with public access* skriver GAP om olika metoder för att göra introduktionen av betesdjur på allmänna ytor till en välfungerande, stressfri och positiv upplevelse för såväl betesdjur och förvaltare som fotgängare och ryttare som besöker området. Framförallt framhäver informationsbladet vikten av att introducera betesdjuren för hundar innan de flyttas ut på betesmarker på allmänna ytor för att de ska vänja sig och inte bli rädda. Samma sak gäller hästar, främmande människor och andra saker som djuren inte är vana vid. Något annat GAP anser man behöver ta hänsyn till när det gäller användning av betesdjur på allmänna ytor är djurens ras, ålder, kön, hierarki i flocken och avelsstatus (Grazing Advice Partnership, 2007).

Faktabladet *Användning av betesdjur i parker och grönområden - Djurslag, djurvälstånd, betes användning och praktiska lösningar* gavs ut av fakulteten för landskapsplanering, trädgård- och jordbruksvetenskap vid Sveriges lantbruksuniversitet 2010 tar även det upp vikten av att ta hänsyn till hur djurindividen fungerar i ytor för allmänheten. Först och främst bör man välja kor utan kalv, äldre stutar, kvigor och tackor utan lamm eftersom dessa överlag är lugnare än övriga djur. Utöver det behöver man även välja djur utifrån de betesresultat man vill ha (Herlin, Sarlöv-Herlin, Deak).

Intervjuer

Sara Näsval, utvecklingsansvarig vid Region Skåne

I en intervju med Sara Näsval som idag är utvecklingsansvarig för Skåneleden vid Region Skåne diskuteras arbetsfördelningen mellan de olika parterna som finns längs leden idag. Region Skåne är huvudman vilket innebär att de är spindeln i nätet. De har ansvar för utvecklingen och marknadsföringen av leden. Region Skåne tar fram styrdokument och skyltmanualer och sätter därför standarden för hur utrustningen längs leden ser ut. På detta vis blir utformningen av bland annat informationsskyltar och ledbrickor enhetliga och mer lättlästa. De enskilda kommunerna är sedan ansvariga för att köpa in, sätta upp och ta hand om skyltar och annan utrustning.

Kartan visar Skåneledens aktuella sträckning. Region Skåne är huvudman för Skåneleden.

Skåneleden. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

Kommunernas ansvarsområden är bland annat skötsel, att skriva markägaravtal samt att föra dialog med markägare och brukare. De lägger även fram förslag till Region Skåne angående vart leden ska utvecklas samt bestämmer exakt ledsträckning inom sina egna områden längs leden. Trelleborgs kommun har till exempel lagt tagit initiativ till att vidareutveckla leden inom kommunen för att binda samman sträckningen med leden i Vellinge kommun. Region Skåne bedömer då förslaget utifrån var det finns luckor i leden samt om det finns värdefulla naturområden som kan tillföra mervärde till leden. Näsvalld understryker dock att det inte är något självändamål att göra leden längre eftersom den redan idag är 125 mil lång och att den snarare behöver bli kortare än längre. Därför godkänner Region Skåne långt ifrån alla förslag som läggs fram av de olika kommunerna.

Markägaravtalet är ett bindande dokument mellan kommunen och de personer som äger marken som leden går över. Näsvalld tycker att detta är den bästa lösningen eftersom kommunerna, framförallt de mindre, ofta har bra kontakt med markägarna sen innan och kan därför jobba med markägarna på ett mer närvarande och personligt sätt än om till exempel Region Skåne skulle ansvara för att skriva markägaravtal. Sara Näsvalld betonar även att markägarna är den viktigaste delen i samarbetet kring Skåneleden och därför inte är att förglömmas.

Utöver Region Skåne och de enskilda kommunerna finns även Stiftelsen Skånska Landskap som jobbar med Skåneleden. Stiftelsen bildades av Region Skåne 2004 men blev 2010 en självständig organisation. Idag står de för förvaltningen av många av de större strövområdena i Skåne. De inventerar även stora delar av Skåneleden och fungerar på så vis som ett stöttande organ för kommuner och Region Skåne. Stiftelsen har som mål att inventera 50% av Skåneleden varje år för att sedan rapportera tillbaka till kommuner angående fel och brister som behöver åtgärdas. Kommunen får sedan en viss tid på sig att åtgärda felet för att sedan rapportera tillbaka till Stiftelsen Skånska Landskap. Enligt Näsvalld ser kommunerna stiftelsens inventeringsarbete som en stor tillgång för upprätthållandet av leden.

Idag är betesmarkerna och betesdjuren inget som marknadsförs vid Region Skåne. Enligt Näsvalld finns en ökad "naturovana", vandrare från städer och byar som inte känner sig trygga ute i naturen samt upplever Näsvalld att rädsla för betesdjur är något som ökat. Därför väljer Region Skåne att inte marknadsföra betesmarkerna. I etappbeskrivningarna på hemsidan skriver Region Skåne ut om en etapp går mycket genom betesmarker. Ute på leden finns skyltar som informerar om hur man ska bete sig inne på betesmarkerna och hur betesdjuren agerar naturligt men Näsvalld menar att man nog kunde jobbat mer med att bemöta besökarnas rädsla för betesdjuren längs Skåneleden. Det är dock svårt eftersom det inte finns något utstakat tillvägagångssätt för att besökarnas relation till betesdjuren menar Näsvalld.

Nedskräpning och skadegörelse är något som ofta medföljer att en plats är öppen för allmänheten. Enligt Näsvalld är nedskräpning inte ett jättestort problem vid Skåne-

leden men det förekommer och då främst vid de tätortsnära ledsträckningarna och områden som har en stor mängd besökare, till exempel på Järavallen i Kävlinge kommun. Här har Region Skåne startat ett pilotprojekt med Håll Sverige Rent där besökarna uppmanas att plocka upp skräp längs leden och stoppa det i skräpholkar som regionen satt upp. Skräpet mättes under förra säsongen och sedan har regionen gått in för att informera om vad som slängs i området och hur det påverkar naturen. För att förebygga skadegörelse har Region Skåne tagit fram särskilt tåliga skyltar som sätts ut i de mer utsatta områdena. Dessa ska inte gå att bryta och dra sönder lika lätt som de vanliga skyltarna.

Magnus Malm, ledförvaltare vid Stiftelsen Skånska Landskap

I en intervju med Magnus Malm som idag är ledförvaltare vid Stiftelsen Skånska Landskap förklarar han att SSL fungerar koordinerande inom arbetet med Skåneleden. Stiftelsen förser huvudmannen Region Skåne med information kring vad som händer längs leden samt assisterar regionen vid beslutsfattande vid behov. SSL har nära kontakt med alla kommuner och hjälper dem rörande kvalitetsfrågor angående infrastrukturen längs leden samt i markägarfrågor. Malm menar även att stiftelsen är allmänhetens närmsta kontakt och säger att de får in många frågor via Skåneledens infomejl och telefonsamtal. Kvalitetssäkring utgör en stor del av deras arbete och de sammanställer varje år omfattande statusinventeringar i rapportform som sedan delas ut till kommunerna. Malm påtalar att de som arbetar med Skåneleden på stiftelsen har god geografisk kännedom vilket är väsentligt för utvecklingsarbetet av Skåneleden.

Stiftelsen Skånska Landskap jobbar precis som Region Skåne med samarbetet med Håll Sverige Rent. Just nu är det många kommuner längs Skåneleden som vill sätta upp skräpholkar vid de olika lägerplatserna. Tidigare har SSL jobbat mycket med allemansrätten för att förmedla den typen av frågor till besökarna men går nu in i ett annat skede där de aktivt provar olika metoder för att minska nedskräpningen i naturen.

Malm förklarar att SSL ständigt jobbar för att göra leden tryggare för besökarna men att det är en balansgång mellan trygghetskänslan och uttrycket av en relativt orörd, vild natur som eftersträvas längs Skåneleden. De största insatserna för besökarnas trygghet består idag av att planera om vissa ledsträckningar för att undvika farliga bilvägar. Stiftelsen jobbar också årligen med projekt som rör integration och tillgänglighet i sina områden för att så många människor som möjligt ska kunna ta del av Skåneleden och den skånska naturen. De samarbetar även med Skånetrafiken för att människor ska kunna ta sig till leden och naturområdena via kollektivtrafiken. Vad gäller djurens välfärd försöker SSL främst informera besökarna om allemansrätten och förklara vilka djur som finns i hagen innan besökarna går över stättorna in på betesmarkerna.

Malm uttrycker att Stiftelsen Skånska Landskap anser att betesmarkerna ofta symboliserar en väldigt rofylld miljö men att den för vissa besökare kan innehålla en del oro och osäkerhet när det gäller att just passera betesdjur. Det har enligt Malm hänt att vandrare på leden, både med och utan hund blivit uppvaktade och ibland jagade av betesdjuren.

SSL jobbar inte med att informera eller utbilda markägare kring biologisk mångfald och olika betesmarker enligt Malm. Kommunerna har ansvar för kontakten med markägarna med Stiftelsen är ibland behjälpliga vid markägarträffar.

Magnus Malm instämmer med Sara Näsvalld i att de uppfattat att människor idag är mindre vana vid att vistas ute i naturen mot vad de varit förut. Dock påpekar Malm att det finns fler sätt att vistas i naturen på idag än förr som till exempel mountain-bike, slackline och trailrunning. Därför har Stiftelsen Skånska Landskap i uppgift att kanalisera besökare till rätt område för de olika aktiviteterna samt informera dem om hur man ska bete sig i naturen för att bevara den.

Peter Johnsen, förvaltare och naturbiolog vid tekniska förvaltningen i Lunds kommun

Peter Johnsen jobbar som förvaltare och naturbiolog vid tekniska förvaltningen i Lunds kommun. Kommunen förvaltar cirka 1200 hektar mark, varav hälften är skogsmark. Resten är naturmark varav ett par hundra hektar är betesmark. Skåneleden är den längsta leden i kommunen men de har även en del kortare vandringsleder. Lunds kommun förvaltar sju naturområden och Skrylle är det största av dessa. I Lund finns sju lägerplatser utmed Skåneleden samt andra stopp såsom vindskydd och grillplatser. Johnsen jobbar även mycket med flora- och faunaåtgärdsfrågor och mountainbikeslingor. I sitt arbete har Johnsen inte någon direkt kontakt med Region Skåne men förklarar att kommunen och Stiftelsen Skånska Landskap samarbetar både kring Skåneleden samt i förvaltningen av Skrylle där SSL äger södra delen av naturreservatet.

Skåneleden sträcker bland annat genom Skrylle naturreservat i Lunds kommun.
Skåneleden och Lunds kommun. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

I Lund kommun rör Skåneleden besökare sig främst över jordbruksmarker. Leden går vidare genom lövskogarna i Skrylle naturreservat.

Bild: Anna Schön

Där Skåneleden passerar över privat mark har kommunen ett skriftligt avtal med markägaren. Även en del av Lunds naturreservat ligger på privata marker och kräver markägaravtal. Lunds kommun är även arrendator och hyr ut en del av sina betesmarker till djurägare. Detta leder till att Johnsen har mycket kontakt med dessa privatpersoner i sitt arbete. Idag gör kommunen inga insatser i att utbilda och informera markägare längs Skåneleden om de olika effekterna deras djurhållning har på betet och naturen i övrigt. När det gäller markerna som kommunen arrenderar ut så har Johnsen en dialog med djurägarna om hur kommunens mål kan sys ihop med djurägarens mål om produktion och tillväxt hos djuren. Johnsen anser att detta har blivit en större och större utmaning med åren eftersom kraven på markerna har blivit högre för att djurägarna ska vilja nyttja dem till bete. Kraven på tillväxt har blivit större. Naturbiologen menar det är svårt att få djuren i den moderna produktionen att beta naturbetesmarkerna på ett bra sätt. Idag ser Johnsen att mängden mossor ökar på många av kommunens marker och så även tillväxten av veketåg och björnbär. Ökningen av dessa växter innebär en problematik eftersom den som sköter markerna, i detta fall djurägaren, ofta sökt miljöersättning. Det medför att offentliga organ såsom kommuner inte får gå in och bidra med ytterligare stöd hur som helst. Johnsen påpekar att den skötsel som krävs, till exempel röjning av björnbär är väldigt kostsam och ekonomin är en stor begränsande faktor för kommunens arbete.

I sin kontakt med markägarna har Johnsen även märkt att markägarna ibland är oroliga för djurens välfärd då det händer att Skåneledens besökare skräpar ner i betesmarkerna, något som har stora konsekvenser för djuren. Trots detta är många markägare, främst de som äger stora mängder mark positivt inställda till att ha leden på sin mark. Peter Johnsen menar att leden är ett sätt för markägarna att få hjälp att kanalisera människor som ändå hade strövat på deras fastighet. De mindre markägarna är oftare mer tveksamma till att dra leden över sina marker eftersom det mer frekvent drar fler besökare till deras marker. Det blir en övervägning för markägaren ifall kanaliseringen av besökarna är tillräckligt mycket värd för att överväga för städning och annat eventuellt merarbete som kan tillkomma när Skåneleden dras över ens mark. De som äger tätortsnära marker kan komma till insikten att de inte har något annat val än att söka hjälp med att ta hand om människor som oavsett strövar över deras mark. Tvärtom kan markägarna även känna att de absolut inte vill öppna upp sin mark för Skåneleden då det kommer dra mer folk till deras fastighet. Johnsen poängterar att det inte går att generalisera markägarnas inställning till Skåneleden eftersom de olika fallen kan se väldigt olika ut.

Lunds kommun har även ansvar för att bestämma hur leden ska ligga i landskapet. I samråd med stiftelsen arbetar de fram exakt hur leden ska sträcka sig genom kommunen. Idag är det inte ett särskilt extensivt arbete eftersom det inte är aktuellt att skapa några nya ledsträckningar inom kommunens gränser. Dock arbetar de enligt Johnsen med att hitta bättre lösningar på vissa ledsträckningar. Det är en stor utmaning eftersom trycket på mark i kommunen är väldigt högt och det är svårt att förhandla. Ledsträckningarna som anses vara i behov av omplanering idag är främst de som går längs trafikerade vägar.

Kommunen försöker bemöta människors rädsla för att passera genom marker med betande djur men Peter Johnsen menar att det är svårt att planera eftersom det är lättast att lägga lederna genom betesmarker. Markägarna är mer villiga att upplåta en bit av betesmarker och det kräver mindre insatser från kommunen att dra leden genom dessa marker. Det har dock hänt att en led flyttats just på grund av att en incident mellan besökare och betesdjur inträffade. En kvinna vandrade genom en betesmark med sin hund. Hunden blev skrämd av djuren och gömde sig intill kvinnan som trillade över hunden. Besökaren blev då trampad av korna. Det finns enligt Johnsen en del sådana fall som visar att det är mindre lämpligt att besökarna går genom betesmarkerna och enligt honom hade det varit bättre om leden inte gick över marker med betesdjur.

Johnsen har i sitt arbete stött på en del mark- och djurägare som är berättigade till miljöersättning men som väljer att inte söka stödet. Förvaltaren nämner viljan att ha djuren ute året runt och igenväxning som några av anledningarna till att lantbrukare väljer att inte söka miljöersättningen.

Christian Negendanck, verkställande direktör vid Högestad och Christinehof Förvaltnings AB

Skånes största enskilda markägare är idag Högestad och Christinehof Förvaltnings AB (härefter förkortat Högesta) som idag äger 13 000 hektar skogs- och lantbruksmark, främst i Ystad och Tomelilla kommun. Högesta äger bland annat markerna i Fyledalens och Verkeåns naturreservat som båda har väldigt höga naturvärden. Idag sköts betesmarkerna med en besättning på 220 dikor med kalv. (Högestad och Christinehofs Förvaltnings AB, 2020) Christian Negendanck är idag verkställande direktör vid verksamheten och förklarar i en skriftlig intervju att det finns skötselplaner för naturreservaten som är gjorda av Länsstyrelsen. Länsstyrelsen har en förvaltare som förvaltar reservaten som sedan har kontakt med Högesta och eventuella arrendatorer. Negendanck anser att samarbetet med förvaltaren är väldigt värdefull för att driva en hållbar skötsel av naturreservaten.

Högestad och Christinehof Förvaltnings AB är idag Skånes största privata markägare. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

Skåneleden och Högesta. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet.

Högesta är en stor producent av KRAV-märkt nötkött i Skåne. Därför är effektiv betesdrift väldigt viktig för verksamheten och de prövar olika metoder för att utnyttja betesmarkerna till sin fulla potential. Negendanck förklarar att de tidigare haft stora fållor där djuren gått hela säsongen, fördelade i flockar om 30 djur. Numera har de slagit ihop fållorna och har 150 djur i en flock. De arbetar även med att dela fållorna på mitten för att få bra rotation och tillåta betena att vila efter att de blivit betade.

Nötdjuren Högestad jobbar med är i grunden charolais men de har även börjat korsa in simmental och angus. De avlar idag inte för att anpassa sina djur efter betet. Eftersom deras uppfödningssmodell bygger både på bete för korna och intensiv uppfödning av ungdjur så anser de att de tjänar mest på att avla djur som är så väl anpassade som möjligt för stallsäsongen. Negendanck menar att om de istället sålt kalvarna som livdjur (djur som inte säljs vidare istället för att slaktas) så hade de använt sig av någon av de lättare koraserna.

Högestad och Christinehof Förvaltnings AB sköter idag en del naturbetesmarker som klassas ha särskilt höga värden i den mån att de betar dem men länsstyrelsen förvaltar och gör mycket av det manuella arbetet i de områdena. Högesta sköter idag sina betesmarker med lättare röjning men det finns inte särskilt stort behov av den typen av insats.

Negendanck redogör för att Högesta främst kommer i kontakt med kommunerna när de möts i ute i fält då kommunerna utför underhåll. Han anser att samarbetet med länsstyrelsens förvaltare och kommunerna fungerar utmärkt. Dock upplever Negendanck att organisationerna är väldigt hårt belastade och att det är svårt att få till stånd olika beslut som gör att Högesta kan komma vidare i sitt arbete.

Negendanck förklarar att Högesta inte direkt jobbar med den sociala delen särskilt mycket utan att det mer ligger på organisationerna kring Skåneleden. Han tycker att det är viktigt att jobba med att informera människor om brukandet av naturen och hur det hänger samman med livet i vårt samhälle. Så länge det flyter på ser han bara fördelar med att människor kan röra sig fritt i landskapet. Några nackdelar som han märkt av är grindar som inte stängs vilket leder till att djuren går ut. På Högestas marker har de inte märkt av några större problem med nedskräpning och annan skadegörelse. Han har inte heller hört kritik från allmänheten mer än att det är fint med de betande djuren.

Diskussion

Interaktion och samexistens

Användningen av betesdjur i förvaltningen medför en del utmaningar. Utan rätt kunskaper och med dålig förberedelse kan införseln av betesdjur på allmänna ytor skapa en otrygg miljö där både besökare och djur kan fara illa. Djuren kan också leda till långvariga konflikter som de Ullmin (2007) och Lindgren (2019) lyfter i sina artiklar. Om djuren får vänja sig vid att människor och hundar rör sig på betesmarkerna kan det, enligt Grazing Advice Partnership, leda till att djuren inte blir skrämda lika lätt och på så vis skapas en tryggare miljö (2007). Ett förebyggande arbete med att varje säsong vänja djuren som ska beta längs Skåneleden vid passerande människor och hundar kan minska antalet incidenter. Även måste kanske besökarna vänja sig vid betesdjuren. Undersökningarna av Bulltoftaparken utförda av Sarlöv-Herlin, Deak och Herlin visar på att människor var skeptiskt inställda till betesdjuren innan djuren släpptes ut på de allmänna ytorna. Även Sara Näsval och Magnus Malm påtalar då de blev intervjuade att de upplever att människor idag är mindre vana vid att vistas i naturen och att många besökare är rädda för betesdjuren (muntligen, 2020). Denna rädsla och skepticism kan härstamma från okunskap kring djurens beteende. Okunskapen kan även vara en bidragande faktor till att det inträffar olyckor mellan betesdjuren och besökarna. För de besökare som inte är vana vid till exempel kor kan det vara svårt att läsa av en kows beteende och det kan verka som att en ko brusar upp ur tomma intet trots att djuret visat irritation innan det agerade. Dessa besökare kan även provocera djuren omedvetet, till exempel genom att gå mellan en ko och dess kalv. Därför borde projekt som utbildar allmänheten, med fokus på de närboende kring djurvett och djurens beteende ha positiv inverkan på allmänhetens inställning till djuren och samtidigt minska risken för olyckor. Ett förslag är att arrangera dagar i tätortsnära naturområden där djurägaren kan berätta om djuren och deras beteende för de besökare som vill lära sig. Sådana arrangemang kan göra människor mer uppmärksamma på hur de uppför sig på betesmarkerna. Det kan också vara en chans för såväl vuxna som barn att få en djupare förståelse för djurens beteende och på så vis få besökarna att känna sig tryggare i betesdjurens närvaro. Även digitala resurser så som videos kan användas för att informera människor om betesdjurens beteende. Dessa skulle till exempel kunna vara tillgängliga på Skåneledens hemsida.

Ett visst mörkertal förmodas finnas av människor och djur som varit med om incidenter längs leden eftersom det inte finns någon myndighet som sammanställer fallen. Många mindre incidenter går troligtvis orapporterade till Region Skåne. En intressant aspekt att undersöka hade varit allmänhetens inställning till förvaltningsmetoden kring Skåneleden i form av enkät eller liknande. En sådan typ av undersökning hade kunnat fånga upp en del orapporterade incidenter och givit en tydligare bild av allmänhetens uppfattning av betesdjur och betesmarker som är öppna för allmänheten. Denna form av enkät hade också kunnat lyfta allmänhetens

positiva upplevelser av betesdjur och framhäva sociala värden som annars gått obemärkta. Informationen erhållen i en sådan enkät kan sedan användas för att skapa en mer välfungerande samexistens mellan Skåneledens besökare och betesdjuren i det skånska landskapet.

Näsvall uttrycker i sin intervju att hon uppfattar det som att människor som rör sig på Skåneleden idag är mer ovana vid att vistas i naturen än förr och att det beror på en ökad urbanisering. Till följd av detta känner sig fler besökare sig otrygga i naturen (muntligen, 2020). Idag finns det vad jag vet inte någon form av undersökning av detta fenomen. Känner en större andel av den svenska befolkningen idag sig mindre trygg än förut? Om så är fallet är det ytterst relevant för den framtida planeringen av naturområden och grönytor. Kan vi planera om rekreationsområden för att bemöta denna känsla av otrygghet? Kan vi planera våra urbana och stadsnära grönytor för att skapa en mindre hotfull uppfattning av den friare naturen? Kan vi integrera betesdjur i stadsbilden och på så vis vänja människor vid djurens beteende samtidigt som vi drar nytta av djuren i förvaltningen?

Betesmarken

Arealen av slåtteräng och betesmarker som sköts med miljöersättning har enligt Naturvårdsverket minskat sedan 2014 (2020b). Detta tyder på att ersättningen som utdelas inte är tillräckligt för att göra det attraktivt för markägare att bevara och utveckla dessa former av marknyttjande. I det ekonomiska system vi har idag ger bete inte tillräcklig avkastning och ekonomiskt stöd för att kunna konkurrera med konventionell djurhållning på det ekonomiska planet. Precis som Larsson, Olén och Brady skriver beror utvecklingen och bevarandet av betesmarker mycket på ett förändrat ersättningssystem (2020). Något som också påverkar den ekonomiska aspekten av betesdjur i förvaltning är efterfrågan på svenska, ekologiskt producerade produkter. Eftersom mjölkkor i en ekologisk produktion har betydligt högre krav på utevistelse borde betesbehovet öka i takt med efterfrågan på ekologiskt producerad mjölk. En ökad konsumtion av svenskproducerat kött borde även det ha stor inverkan på betesbehovet eftersom dikor är de djur som har högst krav på betesvistelse enligt Jordbrukets regelverk i dagsläget i Sverige. För att försäkra bevarandet av naturbeten och utvecklingen av betesmarker krävs alltså ett bättre fördelat incitament från myndigheterna och en högre efterfrågan på ekologiska, närproducerade produkter från näringslivet och allmänheten.

Det antas finnas en del markägare som inte söker miljöersättning för betesmarker. Johnsen lyfter att han stött på en del markägare som inte söker stödet på grund av att de vill ha djuren ute året runt eller att markerna har problem med igenväxning (muntligen, 2020). Det kan även finnas de som väljer bort ersättningen på grund av ovilja att fylla i blanketterna som krävs eller osäkerhet angående kraven på markerna och tidsbrist eller avsaknaden av intresse för att sätta sig in i de olika bestämmelserna. Dessa lantbrukare och djurägare hävdar möjligen fortfarande sina

marker med bete av tradition. Ett mer lönsamt förhållande mellan skötselkraven och ersättningen för betesmarkerna kan leda till att fler söker miljöersättning. Det kan i sin tur göra att mörkertalet av betesmarker som drivs utan miljöersättning minskar. Alternativt behövs en mer övergripande inventering av betesmarkerna där även de som inte sköts med miljöersättning räknas in.

Betesdjuren som används längs Skåneleden idag kan användas för att vända allmänhetens inställning till betesdjur. Genom att skapa en välfungerande samexistens mellan besökare och betesdjur på allmänna ytor kan förvaltning med betesdjur användas i större utsträckning, inte minst i mer urbana och tätortsnära miljöer där förvaltningsbehovet är som störst. På så vis kan även den minskning av betesmarker som sker både i Sverige och andra länder motarbetas och den biologiska mångfalden bevaras och utvecklas.

Välmående för djur och människor

Betesvistelse bidrar enligt Alvåsens rapport till en ökad djurhälsa som i sin tur ger en minskad antibiotikaanvändning bland mjölkkor (2015). Då antibiotikaresistenta bakteriestammar idag är ett stort hot enligt World Health Organization för såväl tamdjur som människor är en minskad användning av antibiotika en stor fördel (2018). Eftersom mjölkorna i den konventionella produktionen är de kreatur som idag har lägst krav på betesvistelse från Jordbruksverket kan det argumenteras för att dessa kraven ska höjas för att förbättra djurhälsan. Krav på utevistelse för andra djur; får, grisar och höns bör också ses över. Eftersom WHO idag anger antibiotikaresistens som ett av de största hoten för människan finns goda argument för att vidta övergripande förebyggande åtgärder. Arbetet för en ökad djurhälsa är av stort värde för förebyggandet av antibiotikaresistenta bakterier. Inte minst bör dessa förebyggande aspekter prioriteras högt under och efter den rådande COVID-19-pandemin, då vi har sett hur stora konsekvenser en pandemi kan innebära för samhället världen över.

Utifrån de teorier Grahn presenterar i *Stad & Land* om hantverksmässiga landskap (1986) och det Matzon skriver om en upplevd förfulning av landskapsbilden efter att betesmarkerna minskat (1996) kan man tänka sig att det kulturhistoriska uttrycket, det som för betraktaren uppfattas som mer småskaligt också uppfattas som mer hantverksmässigt och mindre industriellt. Därav kan småbruk och betesmarker uppfattas som av högre värde av de som rekreerar i området. Det estetiska uttrycket i ett småskaligt lantbruk skulle därför möjligtvis kunna räknas som ett rekreationsvärde och bevarandet av den kulturhistoriska miljön får ännu större socialt värde än att bara föra vidare kunskap. Upplevelsen av kulturmiljön blir i sig själv ett socialt värde.

Landskapsbilden

Grahn påtalar att det monotona landskapet ofta värderas lågt i rekreation (1986). Detta stöds av det Grahn och Stigsdotter senare presenterar i sin rapport, att ett mångfasetterat och artrikt landskap är positivt stressreducering och rekreation (2003). Argumentet får vidare stöd i Lisberg Jensens text som även talar för att utevistelse påverkar identitetsbyggandet. Lisberg Jensen lyfter även att den grundläggande artkännedomens minskar (2008) vilket faller i linje med att Sara Näsval och Magnus Malm påtalar att de uppfattar Skåneledens besökare som mindre vana vid att vistas i naturen (muntligen, 2020). Detta kan bero på den urbanisering som enligt Folkhälsomyndigheten fortsätter ske i Sverige (2020). Barn som växer upp inne i staden idag har begränsad tillgång till natur och förmodligen ännu mer begränsad kontakt med betesdjur. Har familjen inga släktingar eller bekanta på landet så är de tillfällen barnen kommer i kontakt med betesdjur sin uppväxt ytterst få. Detta förhindrar barnen från att skapa förståelse för djurens beteende och kan på så vis leda till att barnen inte känner sig trygga i djurens närhet även som vuxna. För att ge människor inne staden möjlighet att möta betesdjur och känna sig trygg i betesmiljö måste kanske djuren komma närmre staden. Genom att använda betesdjur i förvaltningen av naturområden i stadsmiljöer och tätortsnära rekreationsområden kan fler människor lära sig att interagera med betesdjuren på ett bra sätt. Något att ta i åtanke är även att urbaniseringen numera beror på ökad inflyttning från andra länder snarare än förflyttning från landsbygden enligt Folkhälsomyndigheten (2020). Detta innebär en ökad mängd människor som saknar relation till den svenska naturen och det svenska kulturlandskapet och är något som måste tas i åtanke vid planering.

Lönsamhet

I de områden där privatpersoner arrenderar marken av Stiftelsen Skånska landskap eller kommunerna borde förvaltning med betesdjur vara mer ekonomiskt hållbar än konventionell skötsel med gräsklippare. Förvaltningen behöver inte anställa personal för gräsklippning, röjning och dylikt och djurägaren får mer bete till sina djur utan att behöva göra förändringar i användningen av sina egna marker. För djurägarens del innebär det dock en problematik, något som Johnsen lyfter i sin intervju. På en del av de marker som arrenderas finns ibland kraftigt växande arter som inte är önskade. Om de inte betas av djuren måste de röjas manuellt och Johnsen förklarar att om djurägaren sökt miljöersättning för förvaltningen av marken får kommunen inte hjälpa till att röja undan dessa arter (muntligen, 2020). Det kan göra att djurägaren får lägga mycket arbete på att röja undan eller att djurägaren inte anser att det är värt att fortsätta arrendera marken.

En konflikt som Peter Johnsen lyfter i sin intervju är intresset för miljövard hos markägare och intresset för hög produktion och snabb tillväxt hos djurägaren (muntligen, 2020). Även Matzon redogör för den förändring i betet som de moderna, högproducerande koraserna medfört. Tunga djur har svårare att röra sig långa

sträckor och kan inte komma åt på svårtillgängliga ställen. De lättare, mindre raser som användes mer förr kunde röra sig längre och komma åt att beta på ett effektivare sätt. Samtidigt innebar de mindre raserna långsammare tillväxt och lägre produktion (1996). Idag väljer många djurägare att använda sig av de mer högavkastande djurarterna i sin produktion. Christian Negendanck förklarar i en intervju att de idag avlar fram djur för att anpassa dem väl för stallsäsongen. Som köttproducent fokuserar Högestad och Christinehof Förvaltnings AB på intensiv uppfödning av ungdjur (muntligen, 2020). Ett ekonomiskt incitament skulle kunna göra det mer attraktivt för djurägare att satsa mer på bevarandet och utvecklingen av de mindre lantraserna. Detta skulle också innebära en ökad genetisk mångfald hos djuren vilket ger ett ökat skydd mot sjukdomar och genetiska problem. En stor del av ansvaret för vilka djurarter som prioriteras ligger dock hos konsumenten. De varor som efterfrågas är de som produceras. Något som skulle kunna öka efterfrågan på produkter från de lättare djurraserna är marknadsföring. Genom att informera konsumenterna kring de miljömässiga fördelarna med att köpa produkter från en producent som använder sig av mindre raser kan konsumenten känna sig manad att välja dessa produkter trots ett högre pris än produkter från en större ras.

Robertson menar att det krävs bättre, mer nyanserade sätt för att ekonomiskt värdera ekosystemtjänster och att naturen idag undervärderas eftersom endast direkt mätbara värden som föroreningar och dylikt beräknas. Effekter på vatten och luft, habitatvärden och biologisk mångfald är aspekter som Robertson menar att kapitalet borde ta mer hänsyn till (2006). Enligt Strandbergs rapport finns det redan idag de privata företagare som värderar ekologisk produktion och den livsstil det medför högre än lönsamhet (2015). Dessa lantbrukare, som redan åsidosatt lönsamheten över andra värden kan vara av stort värde för att öka antalet lättare, mer effektiva nötkreatur. Då lönsamhet redan inte är lantbrukarens högsta prioritet finns det möjligen större vilja att använda sig av djur som är bättre naturvårdare. Dessa djuren kan sedan beta marker som kräver effektivare betare än konventionella nötkreatur. På detta sätt kan ”hobbybönderna” och deras lantraser vara till stor nytta för betesmarkernas bevarande. De kan också vara ett underlag för framtida undersökningar kring effekterna av att värdera ekologisk hållbarhet över ekonomi.

Metoddiskussion

Källkritik har använts för att undersöka trovärdigheten av informationskällor samt har relevanta, nutida källor prioriterats för att arbetet ska vara relevant för sin samtid. Trender inom jordbruk och djurhållning har förändrats mycket de senaste årtiondena till följd av nya konsumtionsvanor, regler och vetenskapliga upptäckter och många verk och artiklar om ämnet har därav blivit föråldrade.

Det bör riktas en viss kritik mot personliga berättelser. En personlig berättelse är väldigt subjektiv och anspelar på personens egna värderingar. Därför har personliga berättelser endast använts för att nyansera arbetet och lyfta några av allmänhetens åsikter.

Intervjumetoden såg annorlunda ut för de olika parterna.. Sara Näsvalld vid Region Skåne och Peter Johnsen vid Lunds kommun intervjuades via telefon medan Anders Rosell och Magnus Malm vid Stiftelsen Skånska Landskap och Christian Negendanck vid Högestad och Christinehof Förvaltning AB svarade på ett skrivet frågeformulär. Detta påverkar intervjuens förlopp och förmågan att ställa följdfrågor.

Jag har valt att avgränsa mitt arbete genom att endast observera och studera betesmarker i koppling till Skåneleden.

Olika markägare har olika inställning till Skåneleden. Förvaltningen med betesdjur ser också olika ut beroende mark- och djurägare. Jag valde att kontakta Högestad & Christinehof Förvaltnings AB eftersom de idag är den största markägaren i Skåne och därför har stor inverkan på den skånska naturen.

Arbetet har inte problematiserat den konventionella djurhållningen ur ett ekonomiskt perspektiv. Jag har främst fokuserat på problematisering utifrån djurhälsa, samhällspåverkan och de konsekvenser som uppstår för landskapsbilden under konventionell produktion.

Uppsatsen utreder inte naturbetesmarkens fördelning i förhållande till de betesmarker som sköts med renar i norra Sverige. Dessa marker går inte att filtrera fram i databasen TUVÅ och nämns inte i Larsson, Olén och Bradys rapport.

Slutsats

Utifrån materialet som insamlats har frågeställningarna *vilka ekologiska, ekonomiska och sociala fördelar respektive nackdelar finns med att använda betesdjur i förvaltningssyfte, vilka utmaningar finns med att använda betesdjur i förvaltningen idag och hur planeras delleder av Skåneleden i förhållande till betesmarker?* besvarats enligt följande:

- Det finns en hel del **ekologiska fördelar** med användningen av betesdjur. Några exempel är bevarandet av betesmarker och svenska lantraser, biologisk mångfald och förebyggandet av antibiotikaresistenta bakteriestammar. **Ekologiska nackdelar** kan uppstå om betet drivs på fel sätt. Slitage och trampskador kan i lagom mängd öka den biologiska mångfalden men för högt betetryck kan leda till att betet snabbt övergår till i kal jord. Parasitsmitta kan även förekomma men kan förebyggas med en god betesdrift.
- En **social fördel** med förvaltningsmetoden är bevarandet av landskapsbilden som ger större upplevelsevärden för människan samt bevarar betesdriften det svenska kulturlandskapet och kunskapen om de gamla brukningsmetoderna. Dessa kunskaper kommer till nytta för människor allt eftersom intresset för självförsörjning och den egna maten ökar. **Sociala nackdelar** uppstår oftast ur människors okunskap kring betesdjur. En del människor vågar inte gå in i betesmarkerna vilket kan leda till att man inte besöker naturområden i lika stor utsträckning som en orädd människa. Olyckor kan uppstå som en följd av att människor inte vet hur de ska uppföra sig inne på en betesmark. En social nackdel är även nedskräpningen som ofta uppkommer när många människor rör sig i ett område.
- De **ekonomiska fördelarna** med betesdjur för förvaltning kräver mycket nyansering. Ur skötselsynpunkt för kommuner och myndigheter är betesdjur ofta det enda alternativet eftersom skötsel med gräsklippare skulle bli alldeles för dyrt. Dock anser privata mark- och djurägare ofta att betesdrift inte är tillräckligt lönsamt, vilket speglas i att andelen betesmarker i Sverige minskar. Det krävs ett mer djupgående sätt att ekonomiskt värdera ekosystemtjänster. De **ekonomiska nackdelar** som finns med betesdjur i förvaltningen av naturområden berör ofta privata mark- och djurägare. Betesdriften anses idag inte vara tillräckligt lönsam.
- Idag marknadsförs inte betesdjuren som en positiv aspekt av vandrigen längs leden. Vissa anser att det är mindre passande att Skåneledens besökare passerar genom betesmarker men att det idag inte finns så många andra alternativ. En del besökare tycker det är obehagligt att passera genom betesmarkerna. Antalet besökare som är rädda skulle kunna minskas genom aktivt arbete för att förbättra interaktionen mellan betesdjur och människor.

Att vänja djuren vid människor innan betessläpp, att utbilda besökarna kring djurens beteende och att anlägga flera alternativa vägar förbi betesmarker är några av de saker som kan göra stor skillnad för betesdjur och människor längs Skåneleden. En förbättrad interaktion mellan besökare och betesdjur på allmänna ytor ger utrymme för att använda betesdjur i förvaltning i större utsträckning och minskningen av betesmarker kan därigenom förebyggas och den biologiska mångfalden bevaras och utvecklas.

Publicerat material

Alvåsen, Karin. 2015. *Ekonomiska konsekvenser av krav på bete för mjölkkor*. Uppsala: Institutionen för kliniska vetenskaper, Sveriges lantbruksuniversitet.

Berg, Åke. 2010. *Biologisk mångfald - vidga vyerna till hela landskapet!* Ingår i: *Jordbruk Som Håller I Längden*. Edita AB, Stockholm.

Bernes, Claes, Lundgren, Lars. 2009. *Use and misuse of nature's resources: an environmental history of Sweden*. Fälth & Hässler, Värnamo.

Bornold Svanfeldt, Lina. 2014. *Hantering av parasitproblematik på naturbetesmark*. Uppsala: Institutionen för biomedicin och veterinär folkhälsovetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet.

Boverket. 2019. *Urbanisering*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/bostadsforsorjning/flyttningar/urbanisering/>
Hämtad 2020.04.15 14:35

Folkhälsomyndigheten. 2020. *Stress*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/tolkad-rapportering/folkhalsans-utveckling/halsa/psykisk-ohalsa/stress/>
Hämtad 2020.05.15 14:46

Grahn, Patrik. 1986. *Grönplanering för människor*. *Stad & Land* Nr 44.

Grahn, Patrik, Stigsdotter, Ulrika. 2003. *Landscape planning and stress*. Alnarp: Department of Landscape Planning, Health and Recreation, Sveriges lantbruksuniversitet.

Grazing Advice Partnership. 2007. *GAP Information leaflet: Grazing stock on sites with public access*.
www.grazingadvicepartnership.org.uk
Hämtad 2020.05.25 11:48

Högestad och Christinehof Förvaltning AB. 2020.
<https://www.hogesta.se/>
Hämtad 2020.05.14 10:33

Jansson, Ulf, Wästfeldt, Anders. 2010. *Rural Landscape Changes from a Long-term Perspective: Farming, Policy, Economy and Society from 1750 to Today* Ingår i: *Placing Human Geography. Sweden Through Time and Space*. Ymer, s. 113–141.

Johansson, Martin. 2014. *Vad betyder EU för vårt jordbruk och vår mat?* Jönköping: Utredningsenheten, Jordbruksverket.

Jordbruksverket. TUVÅ. 2020. *Ängs- och betesmarksinventering.*

<https://etjanst.sjv.se/tuvaut/site/webapp/tuvaut.html>

Hämtad 2020.04.29 11:46

Jordbruksverket. 2020a. *Vårt uppdrag.*

<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/vart-uppdrag>

Hämtad 2020-05-17 13:13

Jordbruksverket. 2020b. *Bete och utevistelse.*

<https://djur.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/notkreatur/betesga-ngocho-utevistelse.4.4b00b7db11efe58e66b8000308.html>

Hämtad 2020.04.28 09:02

Jordbruksverket. 2020c. *Ängs- och betesmarker.*

<https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/biologisk-mangfald/angs--och-betesmarker>

Jordbruksverket. 2019. *Transportera nötkreatur.*

<https://djur.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/resorochtransporter/notkreatur/transporteranotkreatur.4.207049b811dd8a513dc80001329.html>

Hämtad 2020.05.11 11:04

Larsson, Cecilia, Olén, Niklas, Brady, Mark. 2020. *Naturbetesmarkens framtid - en fråga om lönsamhet.* Lund: AgriFoods Economics Centre.

Lindgren, Peter. 2019. Omdebatterade kossor tillbaka vid Ales stenar: "Bästa alternativet vi har". *Ystads Allehanda*. 2019.

<https://nxt.ystadsallehanda.se/ystad/omdebatterade-kossor-tillbaka-vid-ales-stenar-basta-alternativet-vi-har/>

Hämtad 2020.05.22 10:34

Lindgren, Sofia. 2005. *Tillsyn av betande djur.* Vänersborg. Tabergs tryckeri AB.

Lisberg Jensen, Ebba. 2008. *Gå ut min själ: forskningsöversikt om hälsoeffekter av utevistelse i närmatur.* Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationer/Ga-ut-min-sjal--Forskningsoversikt-om-halsoeffekter-av-utevistelser-i-narnatur/>

Hämtad 2020.05.25 08:48

Länsstyrelsen Skåne. 2020. *Det moderna jordbruket.*

<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/skanes-historia-och-utveckling/jordbrukets-landskap/det-moderna-jordbruket.html>

Hämtad 2020.06.29 18:33

Matzon, Curt. 1996. *Naturvård med betesdjur - Nöt och Får*. Jönköping: Statens Jordbruksverk.

Nationalencyklopedin. 2020a. *vallodling*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vallodling>
Hämtad 2020.05.16 23:40

Nationalencyklopedin. 2020b. *ensilage*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ensilage>
Hämtad 2020.05.16 23:47

Nationalencyklopedin. 2020c. *enskifte*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/enskifte>
Hämtad 2020.05.12 14:16

Nationalencyklopedin. 2020d. *laga skifte*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/laga-skifte>
Hämtad 2020.05.12 14:15

Nationalencyklopedin. 2020e. *agrarsamhället*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/agrarsamhälle>
Hämtad 2020.04.22 09:51

Nationalencyklopedin. 2020f. *Lantbruksstyrelsen*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lantbruksstyrelsen>
Hämtad 2020.05.17 13:03

Nationalencyklopedin. 2020g. *Jordbruksnämnden*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jordbruksnämnden>
Hämtad 2020.05.17 13:06

Naturvårdsverket. 2020a. *Sveriges miljömål*.
<https://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/>
Hämtad 2020.04.06 14:28

Naturvårdsverket. 2020b. *Ett rikt odlingslandskap*.
<https://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-odlingslandskap/>
Hämtad 2020.04.06 14:28

Pehrson, Inger. 2001. *Bete och betesdjur*. [Ny, helt omarb. utg.] Jönköping: Statens jordbruksverk.

Region Skåne. 2020. *Om Skåneleden*. <https://www.skaneleden.se/item/om-skaneleden/9uxdv4uxye1g5ihkp2ekeuwk6qzmr7bi>
Hämtad 2020.03.30 10:51

Robertson, Martin. 2006. *The nature that capital can see: science, state, and market in the commodification of ecosystem services*. Washington: Office of Water, Wetlands Division, US Environmental Protection Agency.

Sarlöv-Herlin, Ingrid, Deak, Johanna, Herlin, Anders. 2010. Betesdjur i Bulltoftaparken - Så tycker besökare och närboende. *LITJ-fakultetens faktablad* 2010:24. Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.

Strandberg, Hans. 2015. *Hållbart jordbruk?: En studie om ekobönders förvalterskap*. Uppsala: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet.

Ullmin, Robert. 2007. Ales stenar hotas - av kor. *Kvällsposten*. 2007. <https://www.expressen.se/kvallsposten/ales-stenar-hotas---av-kor/>
Hämtad 2020.04.21

United Nations Development Programme
<https://www.globalamalen.se/>
Hämtad 2020.05.09 13:13

World Health Organization. 2018. *Antibiotic resistance*.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antibiotic-resistance>
Hämtad 2020.05.15 15:22

Kartor

Skåneleden. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

Skåneleden och Högesta. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

Skåneleden och Lunds kommun. Anna Schön. Fastighetskartan fastighetsindelning (2017) © Lantmäteriet. Skåneleden (2020) Region Skåne.

Muntliga referenser

Näsvall, Sara. Utvecklingsansvarig, Region Skåne. 2020.04.24.

Malm, Magnus. Ledförvaltare, Stiftelsen Skånska Landskap. 2020.05.13.

Johnsen, Peter. Förvaltare, tekniska förvaltningen, Lunds kommun. 2020.05.13.

Negendanck, Christian. Verkställande direktör, Högestad och Christinehof
Förvaltning AB. 2020.05.14.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjufrågor till Sara Näsfall, Region Skåne

1. Vad har Region Skåne ansvar för rörande Skåneleden?
2. Är det Region Skåne som utformar skyltarna?
3. Hur tänker ni kring att informera besökarna om vad som gäller i olika områden?
4. Känner ni att ni får tillräckligt med feedback och kritik, både positiv och negativ, från de som använder sig av området, kommuner och markägare? Har ni något sätt att samla in människors åsikter om diverse saker kring leden såsom skyltning och förvaltning?
5. Har det skett några incidenter mellan betesdjur och besökare som du vet om? Har du jobbat med någon incident? Hur bemöter ni dessa i er planering?
6. Betesdjuren uppe kring Ales stenar är som jag förstått det ett ganska kontroversiellt ämne, är det något ni jobbar aktivt med? Finns det någon plan för förändring?
7. Är skadegörelse ett problem längs leden? Jobbar ni på något sätt förebyggande mot skadegörelse?
8. När ni planerar för ny sträckning, är det då ni som har dialogen med markägarna i området?
9. Är det då kommunerna som kommer till er och säger att de vill utveckla leden i ett speciellt område?
10. Är nedskräpning ett problem och är det då kommunerna som har ansvar för detta?
11. Hur ser arbetsfördelningen ut mellan er, kommunen och Stiftelsen Skånska Landskap?
12. Är betesmarker och naturbetesmarker något ni använder för att marknadsföra Skåneleden?
13. Bemöter ni den här rädslan ur planeringssynpunkt? Är det något ni jobbar med?

Bilaga 2. Intervjufrågor till Magnus Malm, Stiftelsen Skånska Landskap

1. Stiftelsen Skånska landskap har som jag förstått det ansvar för förvaltningen av Skåneleden. Vad innebär detta i praktiken? Vilka arbetsuppgifter har ni? Kommunerna har ansvar för skötseln, hur skiljer det sig från det ni gör?
2. Stiftelsen Skånska landskap har som jag förstått det ansvar för förvaltningen av Skåneleden. Vad innebär detta i praktiken? Vilka arbetsuppgifter har ni? Kommunerna har ansvar för skötseln, hur skiljer det sig från det ni gör?
3. Kan ni som förvaltare ställa krav på betesmetoden som används på vissa marker?
4. Gör ni några insatser för att öka tryggheten längs Skåneleden för besökarna?
5. Gör ni några insatser för att öka djurens välfärd längs Skåneleden? (nedskräpning och annat som medföljer att ha betet öppet för allmänheten)
6. Jobbar ni på något sätt med att utbilda och informera markägare? Till exempel om hur olika betesmetoder påverkar den biologiska mångfalden på en betesmark?
7. Vad är er inställning till att ha betesmarker som är öppna för allmänheten? Vad ser ni för värden och utmaningar med detta?
8. Vad är er inställning till att ha betesmarker som är öppna för allmänheten? Vad ser ni för värden och utmaningar med detta?
9. Vad är er inställning till att ha betesmarker som är öppna för allmänheten? Vad ser ni för värden och utmaningar med detta?

Bilaga 3. Intervjufrågor till Peter Johnsen, Lunds kommun

1. Berätta kort vad dina arbetsuppgifter är.
2. Hur upplever ni samarbetet med Region Skåne, Stiftelsen Skånska landskap?
Vad är svårt (långa led m.m.)?
3. Hur fungerar er dialog med markägarna? (hur kontaktar ni varandra)
4. Hur tycker ni att det fungerar att ha betesdjur på marker som är öppna för allmänheten? Får ni mycket kritik kring detta från allmänheten?
5. Hur uppfattar ni markägarnas inställning till att släppa in allmänheten på sina marker? Positivt? Rädsla för djurens välfärd?
6. Har någon av markägarna du varit i kontakt med visat någon oro vad gäller djurvälfärden i förhållande till nedskräpning längs med stigen?
7. Gör ni några insatser för att motarbeta dessa arter du nämner?
8. Är det ni som har ansvar för att bestämma exakt hur leden ligger på markerna?
9. Hur prioriterar ni när ni planerar sträckningar?
10. De sträckningar som behövs lägga om, varför?
11. Har ni märkt av problem med skadegörelse längs leden?
12. Jobbar ni med besökarnas trygghet, folk som är rädda och inte vågar gå igenom markerna?
13. Har du stött på någon mark- eller djurägare som väljer att inte söka miljöersättning trots att den är berättigad till detta? Varför har den valt att inte söka ersättning?

Bilaga 4. Intervjufrågor till Christian Negendanck, Högestad & Christinehof Förvaltnings AB

1. Som Skånes största jordägare har ni stor inverkan på den skånska landskapsbilden. Ni äger bland annat markerna i Fyledalens och Verkeåns naturreservat som båda har väldigt höga naturvärden. Dessa områden sköter ni i huvudsak med hjälp av er relativt stora besättning dikor och dess kalvar. Finns det speciella direktiv för hur naturreservaten ska skötas? Vem sätter i så fall upp dessa direktiv?
2. Har dessa direktiv varit tillräckliga för att driva en hållbar förvaltning av naturreservaten eller har det krävts extra insatser och informationssökande från er sida?
3. Hur många kommuner sträcker sig era ägor över? Har ni märkt att någon kommun jobbar mer aktivt med sina markägare kring landskapsbilden i kommunen? Är där någon av kommunerna ni jobbar med som arbetar mer aktivt med utvecklingen av Skåneleden och naturupplevelserna i kommunen?
4. Enligt en del källor (bland annat Curt Matzons *Naturvård med betesdjur*) är ett av de stora problemen med svenska betesmetoder att betet inte utnyttjas till sin fulla potential. Matzon lyfter problem som för sent betessläpp, fel betetryck och användning av djurraser som inte betar lika effektivt som andra. Hur arbetar ni med att effektivisera betningen?
5. I våras publicerades en rapport från Lunds universitet med titeln *Naturbetesmarkens framtid - en fråga om lönsamhet*. Slutsatsen i rapporten var att miljöersättningen för att sköta naturbetesmarker (de marker med särskilt höga naturvärden) var för låg i relation till det extra arbete som krävdes för att möta alla krav. Sköter ni idag några betesmarker med särskilt höga värden? Är dessa marker i er erfarenhet ekonomiskt hållbara eller drivs markerna med medel från andra delar av er verksamhet utöver miljöersättningen?
6. Enligt er hemsida har ni idag en besättning på 220 dikor. Vilken ras jobbar ni med och varför har ni valt just denna ras? Hur ser beteseffekten av dessa djur ut i förhållande till andra koraser?
7. Sköter ni era betesmarker på andra sätt, till exempel röjning och gödning?
8. Hur mycket kontakt har ni med kommunen, Stiftelsen Skånska Landskap och Region Skåne angående Skåneleden?
9. Vad upplever ni för för- och nackdelar med samarbetet med kommunerna, SSL och Region Skåne? (långa led, stöd i förvaltning m.m.)
10. Jag har tidigare intervjuat Sara Näsvalld vid Region Skåne. Hon menar att nedskräpning är ett problem längs de stadsnära delarna av leden. Är detta något ni har märkt av och hur arbetar ni i så fall kring det? Är några av era marker mer drabbade än andra? Gör ni några insatser för att öka djurens välfärd längs Skåneleden? (nedskräpning och annat som medföljer att ha betet öppet för allmänheten)

11. Gör ni några insatser för att öka tryggheten längs Skåneleden för besökarna?
Bemöter ni på något vis besökarnas eventuella rädsla för betesdjuren?
12. Har ni fått någon kritik, positiv eller negativ, från besökare angående betesdjuren? Har det skett några incidenter mellan betesdjuren och besökarna där djur eller människor kommit till skada eller blivit skrämda på era marker?
13. Vad är er inställning till att ha betesmarker som är öppna för allmänheten?
Vad ser ni för värden och utmaningar med detta?
14. Är där något mer du vill nämna om hur ni jobbar med ekologiskt hållbara metoder i er förvaltning av betesmarker?
15. Är där något mer du vill nämna om hur ni jobbar med socialt hållbara lösningar på de marker som är öppna för allmänheten?